

УДК 340.12(4-15)"19/20":341.231.14

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕМОКРАТІЇ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ:
НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ
КОНЦЕПЦІЙ ЕРНСТА-ВОЛЬФґАНґА БЬОКЕНФЬОРДЕ
ТА РОБЕРТА АЛЕКСІ**

Олена Лубчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: olena.lubchuk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8685-8259*

Розглянуто ключові аспекти взаємозв'язку прав людини та демократії крізь призму філософсько-правових концепцій Ернста-Вольфґанґа Бьокенфьорде та Роберта Алексі. Розкрито зміст поняття демократії, під яким Е.-В. Бьокенфьорде пропонує розуміти забезпечене відповідними процедурами здійснення влади конкретним народом, що залежить він низки інституційних передумов. Обґрунтовано, що згідно з підходом Е.-В. Бьокенфьорде демократія, на відміну від прав людини, не може бути реалізована універсально, оскільки залежить від соціально-культурних обставин, структури політичної системи суспільства та відповідних етичних вимог.

Розкрито сутнісний зміст та ключові ознаки прав людини на основі аналізу філософсько-правових поглядів Р. Алексі. Досліджено питання взаємозв'язку прав людини та їх інституалізації. Проаналізовано сформульовані Р. Алексі аргументи на користь необхідності трансформації прав людини в позитивне право: аргумент щодо реалізації, аргумент щодо знання та аргумент щодо організації. Зазначено, що необхідною умовою інституціоналізації прав людини, на думку вченого, слугує перетворення держави на демократичну конституційну державу.

Визначено спільне та відмінне у філософсько-правових поглядах Е.-В. Бьокенфьорде та Р. Алексі в контексті взаємозв'язку прав людини та демократії. Акцентовано увагу на тому, що Е.-В. Бьокенфьорде відстоює ідею універсальності та незалежності прав людини, зокрема й від демократичного процесу. Водночас Р. Алексі хоч і вбачає в демократії необхідну умову забезпечення прав людини, все ж не вважає її достатньою гарантією останніх.

Ключові слова: демократія, права людини, універсальність прав людини, інституційні передумови демократії, інституціоналізація прав людини.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.014>

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятиліть проблема взаємозв'язку прав людини та демократії залишається однією з головних у філософсько-правовому дискурсі. Наведене значною мірою зумовлено глобалізаційними викликами, з якими стикнулося людство на початку ХХІ ст. Адже посилення економічної, політичної та культурної інтеграції дало поштовх переосмисленню змісту базових загальнолюдських цінностей, зокрема крізь призму філософсько-правових підходів.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти окресленої проблематики розглянуто в наукових працях М. І. Козюбри, С. І. Максимова, Ю. І. Матвєєвої, Г. В. Христокіна, Ю. В. Цуркан-Сайфуліної. Водночас малодослідженим залишається питання взаємозв'язку прав людини та демократії в контексті порівняльного

аналізу філософсько-правових теорій кін. XX – поч. XXI ст., що й зумовило актуальність обраної теми.

Мета статті полягає у визначенні ключових аспектів взаємозв'язку прав людини та демократії на основі аналізу філософсько-правових концепцій Ернста-Вольфганга Бьокенфьорде та Роберта Алексі. Задля досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- розкрити зміст поняття прав людини крізь призму аналізу філософсько-правових підходів Е.-В. Бьокенфьорде та Р. Алексі;
- охарактеризувати поняття демократії у філософсько-правових ученнях Е.-В. Бьокенфьорде та Р. Алексі;
- дослідити особливості взаємовпливу прав людини та демократії на підставі аналізу вищезгада них філософсько-правових підходів;
- визначити спільне та відмінне у філософсько-правових поглядах Е.-В. Бьокенфьорде та Р. Алексі в контексті взаємозв'язку прав людини та демократії.

Виклад основного матеріалу. Питання взаємозв'язку демократії та прав людини займає одне із ключових місць у філософсько-правових поглядах видатного німецького професора публічного права, історії права, конституційного права та філософії права Ернста-Вольфганга Бьокенфьорде. Початком його дослідження стає питання можливості забезпечення реалізації прав людини не лише за умов демократії, а тому спростування наявності необхідного зв'язку між демократією та правами людини.

У процесі розкриття вищенаведеної проблематики Е.-В. Бьокенфьорде значну увагу приділяє вимозі універсальної значущості прав людини, яка в найбільш загальному вигляді зводиться до їхньої незалежності від соціально-культурних умов, історичних та політичних констеляцій, статі, раси, релігійного віросповідання та освіти [1, с. 166]. Водночас демократія як певне забезпечене процедурами здійснення влади конкретним народом згідно з його теорією залежить він низки інституційних передумов [2, с. 53]. Визнання ж її необхідною вимогою прав людини слугує рівнозначним твердженню, що демократія має бути реалізована так само універсально, як і права людини. Натомість її зв'язок із соціально-культурними обставинами, особливостями структури політичної системи суспільства, а також етичними вимогами, на думку вченого, унеможливує визнання демократії універсальним й безумовно значущим принципом політичного устрою.

Вдаючись до більш детального аналізу вищезгаданих інституційних передумов, він зазначає, що демократія як форма організації державно-політичної влади не може бути реалізована універсально, тобто повсюди, де люди живуть разом і мають якимось організувати своє співжиття. Їхня життєва та функціональна спроможність, тобто можливість виконувати політичною спільнотою необхідні завдання за допомогою власних засобів легітимації, волевиявлення та прийняття рішень, залежить від багатьох передумов: соціально-культурних, політично-структурних, а також етичних [1, с. 167]. Саме їхня наявність, на думку Е.-В. Бьокенфьорде, слугує запорукою побудови стабільної та ефективної демократії.

До соціально-культурних передумов він відносить передусім певну міру емансипаційної структури суспільства. Поруч з цим відзначає важливість спільних засадничих уявлень та усвідомлення взаємозв'язку між членами такого суспільства, оскільки демократія значною мірою спирається на консенсус, а тому є життєздатною лише за умов обмеженості антагонізмів у відповідному соціумі. В контексті аналізу політичних передумов учений відзначає важливість прийняття громадянами та уповноваженими ними органами принципово самостійно зважених

політичних рішень, якими має керуватись відповідне суспільство. Щодо етичних передумов, то їх Е.-В. Бюкенфьорде розглядає у двох контекстах: 1) як певний мінімум демократичного етосу в громадян та вищих службовців, що виявляється у визнанні за іншою людиною її рівних політичних життєвих прав, у відкритості аргументації та здатності до компромісу, у незаперечній повазі до демократичних правил гри; 2) як готовність приймати політичні рішення не самостійно та, виходячи не з власних інтересів, а зі спільних інтересів усіх [1, с. 167–168].

Враховуючи наведене, вчений доходить висновку, що демократія не може бути поєднана з правами людини в такий спосіб, щоб розглядатись як необхідна частина забезпечення прав людини. Серед потенційних ризиків надання зв'язку між ними необхідного характеру Е.-В. Бюкенфьорде виокремлює передусім послаблення домагань значущості прав людини. Адже, як зауважує вчений, якщо приписувати демократії обов'язковий характер одного порядку з правами людини, то наштовхуємося на той факт, що в нинішньому політичному світі відсутні умови для життєздатності і функціональної спроможності демократії, що автоматично позначається на обов'язковості прав людини. Тоді останні виявляються прив'язаними до демократії таким способом, що лише там, де є можливою демократія, можуть також бути забезпечені права людини [1].

На основі аналізу наведених тверджень можна дійти висновку, що Е.-В. Бюкенфьорде відстоює значущість прав людини як самостійної та самобутньої категорії, яка, на відміну від демократії, не залежить від ситуативних політичних змін, або ж економічних чи соціально-культурних обставин. Однак важливо наголосити, що наведені вченим аргументи на користь розрізнення досліджуваних понять вбачаються цілком обґрунтованими передусім за умови, що права людини розглядаються виключно з позиції універсалізму.

Водночас доцільно зазначити, що хоч концепція універсальних прав зайняла одне з центральних місць у міжнародно-політичному дискурсі другої половини ХХ ст., поруч з нею значного поширення набув релятивістський підхід [3, с. 12]. На противагу представникам універсалізму, які відстоюють ідею єдиних для всіх правових цінностей з огляду на те, що природа людини визначається біологічними, а не культурними факторами, прихильники релятивізму узалежнюють природу людини та її права від історичних, традиційних й культурних особливостей.

Кожна з наведених концепцій базується на діалектиці взаємовідносин індивіда, суспільства та держави. Відповідно антагонізм універсалізму й релятивізму зумовлений наголосом, як правило, на одній із сторін розгляданого діалектичного зв'язку: або на принципових та незмінних характеристиках природи індивіда (універсалізм), або на вічно змінних соціальних умовах (релятивізм) [4, с. 6]. Результатом усвідомлення їхнього взаємозв'язку на початку ХХІ ст. стало вироблення низки компромісних підходів, представники яких намагаються врахувати і базові загальнолюдські цінності, необумовлені культурною приналежністю, і самобутні прояви національних культур. Щоправда, проблема універсалізму й релятивізму прав людини продовжує залишатись однією із найактуальніших у сучасному філософсько-правовому дискурсі.

З огляду на зазначене важливо наголосити, що обґрунтування недопустимості визнання необхідного взаємозв'язку між демократією та правами людини крізь призму наявності або ж відсутності інституційних передумов вимагає уточнення контексту, в якому розглядаються права людини. Оскільки визнання залежності останніх від історичних обставин, або ж етнічних чи культурних особливостей зумовлює необхідність пошуку додаткових аргументів на користь обґрунтованості

висунутої тези. Водночас відповідне уточнення робить сам Е.-В. Бьокенфьорде, визначаючи права людини як категоричні права, які люди отримують за фактом свого існування. До того ж акцентує увагу на незалежності цих прав від їх позитивно-правового закріплення (інституціоналізації).

Дещо по-іншому питання взаємозв'язку прав людини та їх інституалізації, як і взаємопов'язаності прав людини й демократії вирішує видатний німецький філософ й теоретик права Р. Алексі. Передусім важливо зазначити, що як і Е.-В. Бьокенфьорде, Р. Алексі є прихильником тези про універсальний характер прав людини. Однак запропонований ним підхід усе ж містить низку уточнень, покликаних врахувати специфіку розвитку інституту прав людини в умовах глобалізованого світу. Зокрема, розглядаючи їх крізь призму нормативних відносин між трьома елементами: носієм, адресатом та предметом права, вчений наполягає на необхідності розрізнення понять універсальності носія та адресата прав людини.

Як зазначає Р. Алексі, універсальність носія полягає в тому, що права людини є правами, які належать усім людям. У зв'язку з цим він зауважує, що носіями прав людини можуть бути лише індивіди. Натомість такі права людини третього покоління або виміру, як права спільнот або держав, не підпадають під вказане поняття. Наголошуючи на важливості формулювання адекватних понять, він відзначає доцільність їх позначення саме в такому вигляді: «права спільнот» та «права держав» [5, с. 174–175]. Відповідне уточнення робить Р. Алексі й в контексті аналізу універсальності адресата прав людини. Воно стосується передусім відмінності між абсолютними та відносними правами людини. Перші, як зауважує вчений, це права, якими володіють усі стосовно всіх людей, груп та держав. Прикладом є право на життя. Натомість відносні права характеризуються тим, що ними володіють усі стосовно принаймні однієї людини, групи, або ж держави. До таких прав він зараховує, зокрема, виборче право як право громадянина стосовно держави свого громадянства [5, с. 175–176].

Поруч із універсальністю до основних характеристик прав людини Р. Алексі відносить їхню моральну значущість, фундаментальний характер, пріоритетність та абстрактність. Наведені ознаки, на його думку, зумовлюють необхідність правової інституціоналізації прав людини і в площині міжнародного, і національного права [5, с. 181]. В процесі обґрунтування кожної із них він неодноразово апелює до взаємозв'язку прав людини з правовою інституціоналізацією, на відміну від Е.-В. Бьокенфьорде, який фактично виносить її за дужки запропонованого ним підходу, акцентуючи увагу на універсальності прав людини та їхній незалежності від будь-якого нормативно-правового закріплення.

На думку Р. Алексі, існує щонайменше три ключові аргументи на користь необхідності трансформації прав людини в позитивне право: аргумент щодо реалізації, аргумент щодо знання та аргумент щодо організації. В контексті аналізу першого з них вчений справедливо зауважує, що існування морального права, тобто такого, яке можна обґрунтувати стосовно кожного (наприклад, право на життя) зумовлює необхідність існування також права на створення спільної інстанції, яка слугуватиме реалізації відповідного морального права. В іншому разі визнання моральних прав було б лише формальним, що суперечить їхньому фундаментальному та первинному характеру. Спільною інстанцією, через які моральні права трансформуються у змістові права позитивного права, як зауважує вчений, є саме держава [5, с. 181]. Отже, перший його аргумент на користь важливості інституціоналізації базується на моральному характері прав людини.

Обґрунтування другого аргументу Р. Алексі пов'язує із такою характеристикою прав людини, як їхня абстрактність. Оскільки застосування прав людини в конкретних ситуаціях доволі часто викликає питання, пов'язані з їхньою інтерпретацією, постає необхідність конкретизації змісту відповідних прав. Щодо третього аргументу, то він безпосередньо стосується одного із вищезгаданих елементів прав людини – їхніх адресатів. У процесі розкриття його змісту Р. Алексі відзначає важливість розрізнення негативних та позитивних прав людини. Оскільки, на відміну від негативних прав, універсальність адресатів яких є самоочевидною, позитивні права передбачають наявність чітко визначених адресатів. Водночас учений зауважує, що було б помилковим уважати єдиним адресатом останніх державу, оскільки в низці випадків такими адресатами можуть бути батьки та родичі, а також інші невеликі спільноти [5, с. 182–183]. Тобто визначення адресатів того чи іншого позитивного права, на яких покладатиметься забезпечення організаційних умов його реалізації, має вирішуватись у кожному конкретному випадку, виходячи передусім зі змісту відповідного права.

На підставі аналізу розглянутих аргументів можна зробити висновок, що Р. Алексі послідовно відстоює тезу про необхідність трансформації прав людини в позитивне право. Водночас важливо наголосити, що його підхід базується на врахуванні і важливості правової інституціоналізації, і моральної значущості прав людини. В такий спосіб він виходить за межі опозиції юридичного позитивізму і теорії природного права, пропонуючи формулу дуальності права як єдності його реального й ідеального вимірів [6, с. 29].

Необхідною умовою інституціоналізації прав людини Р. Алексі вважає перетворення держави на демократичну конституційну державу. Поруч з останньою вчений аналізує ще дві історичні форми держави: формальну правову та демократичну правову. Визначаючи за ними здатність забезпечити певні умови для реалізації прав людини, Р. Алексі все ж вважає їх недостатніми для повноцінного їх гарантування. В рамках здійснюваного дослідження більш детально зупинимось на аналізі таких двох форм держави, як демократична правова та демократична конституційна, оскільки саме вони найбільш яскраво демонструють погляди вченого щодо взаємозв'язку прав людини та демократії.

Демократичну правову державу вчений визначає як поєднання формальної правової держави з демократією. Обґрутовуючи важливість останньої для інституціоналізації прав людини, Р. Алексі наводить два важливі аргументи на користь демократії: автономію та правильність. Першу він вважає засадничим благом, що належить до прав людини, й пропонує розглядати її у двох вимірах: приватному (як індивідуальний вибір та реалізацію особистої концепції благ) та публічному (як спільний з іншими людьми вибір та реалізацію політичної концепції справедливості та блага). Крім того, Р. Алексі наголошує на недопустимості обмеження прав людини приватною автономією. Натомість відстоює право кожного на участь у процесі формування державних рішень, яке у формі основних політичних прав має бути трансформоване в позитивне право конституційного рівня. Лише забезпечення відповідних прав, зауважує вчений, свідчить про панування демократії [5, с. 187].

У контексті наведеного простежується одна з ключових відмінностей між підходом Р. Алексі та поглядами Е.-В. Бьокенфьорде, який заперечує встановлення взаємозв'язку демократії з правами людини в такий спосіб, щоб демократія вважалась необхідною частиною забезпечення прав людини. До того ж категорично відкидає ідею визнання загальнозначущого права людини на демократію як форму політичного устрою. Як зауважує Е.-В. Бьокенфьорде, загальна можливість участі

в ухваленні політичних рішень через загальне, рівне та вільне виборче право і засновані на ньому демократичні структури волевиявлення не можуть бути предметом категоричної та універсальної вимоги, виходячи з посилання на людську гідність і право людини. Подібна безумовна вимога, на його думку, піддає загрозі значущість прав людини [1, с. 169]. Щоправда, попри аргументованість позиції вченого, відкритим залишається питання, які саме засоби й механізми здатні забезпечити належну реалізацію прав людини, не піддаючи їхню значущість ризику й не ставлячи їх у залежність від тих чи інших факторів. Оскільки попри певну дискусійність наведеного Р. Алексі аргументу на користь демократії, критичний аналіз якого може слугувати предметом самостійного наукового дослідження, очевидним позитивом запропонованого підходу вбачається обґрунтування вченим важливості належного забезпечення прав людини не лише як особистості, а й активного учасника політичних відносин.

Щодо наступного аргументу на користь демократії – аргументу правильності, то його Р. Алексі розкриває крізь призму відповідності законодавства правам людини. Закони, що порушують права людини, вчений називає неправильними законами. Відповідно, якщо права людини існують, то постає об'єктивна вимога їх не порушувати, яка також передбачає, що неправильні в цьому аспекті закони не мають видаватись. Поняття правильності, на думку Р. Алексі, пов'язує поняття прав людини з демократією, якщо існує зв'язок між правильністю та демократією. Водночас він зауважує, що такий зв'язок існує тоді, коли, по-перше, під «демократією» передбачають дорадчу демократію або «державну форму дискусії», і, по-друге, наявний зв'язок між дискурсами та правильністю [5, с. 187]. У контексті наведеного доцільно звернутись до окремих положень теорії дискурсу Р. Алексі, яка відіграє вагомую роль не лише у процесі доведення взаємозв'язку між правами людини та демократією, а й передусім в обґрунтуванні ним прав людини.

Сутність згаданої теорії, як зауважує Г. В. Христокін, полягає у віднайденні моральних та ціннісних передумов прав людини в обов'язкових передумовах ідеальних висловлювань [7, с. 94]. Згідно з нею нормативне судження буде правильним тільки тоді, коли воно є результатом раціонального практичного дискурсу. Умови дискурсивної раціональності визначаються через систему принципів, правил і форм загального практичного дискурсу, процесуальне ядро якої становлять правила, що гарантують свободу і рівність у дискурсі, надаючи всім право брати участь у ньому і право ставити питання, а також відстоювати будь-які погляди [8, с. 94]. Хоч дискурс і є не тією процедурою, яка приводить до єдино правильного рішення, правила дискурсу завжди виражають цінності свободи та рівності, що слугує базисом для обґрунтування прав людини. Водночас неповнота ідеального виміру як процедура укладення рішення потребує доповнення існуванням реального, тобто позитивного виміру права. Ця необхідність зумовлена моральними вимогами недопущення анархії та громадянської війни, а також досягнення переваг соціальної координації та співпраці [9]. Наведене демонструє взаємодію моралі та права у процесі правогенезу, важливу роль ідеального виміру права та складне співвідношення останнього з реальним у праві [10, с. 37].

Підсумовуючи аналіз розглянутих аргументів на користь демократії, Р. Алексі зазначає, що, виходячи з описаного ним зв'язку між демократією, автономією та правильністю, можна передбачити, що інституціоналізації прав людини в демократичній правовій державі на національному рівні є достатньо. Водночас учений застерігає, що істинність відповідного твердження залежить передусім від того, про яке поняття демократії йдеться: ідеальне чи реальне. В ідеальній демократії

набувають чинності тільки ті закони, які в дискурсивному процесі встановлення права фактично отримують схвалення від усіх членів правової спільноти, а тому жодний закон у ній не є порушенням основного права. Демократія за таких умов виступає досконалим гарантом прав людини, оскільки будь-яке неузгодження між нею та основними правами виключається. Однак, як вірно зауважує Р. Алексі, все це можливо лише в ідеальному варіанті. Натомість у будь-якій реальній демократії неодмінно виникає напруження між правами людини та демократією. Серед проявів такого напруження вчений відзначає: посилення недовіри до демократичного законодавця (яку, до речі, вважає цілком обґрунтованою, оскільки історія демонструє відсутність підстав для цілковитої довіри); викривлення політичного процесу внаслідок впливу грошей та сили, які витісняють раціональну аргументацію компромісами; переживання політичною громадськістю періодів занепаду тощо. Як наслідок, демократичний процес як такий Р. Алексі не вважає достатньою гарантією для прав людини [5, с. 187–188].

У зв'язку з наведеним учений відзначає важливість забезпечення механізму самоконтролю законодавця через інститут конституційного суду, який повинен бути впроваджений у демократичний процес. Він відводить йому роль рефлексивної інстанції політичного процесу, наділеною здатністю не лише вказувати на невідповідність відповідного процесу критеріям прав людини, а й висувати позитивні вимоги щодо того, щоб громадяни керувались аргументами суду, беручи участь у дискурсі, пов'язаному із конституційним правом [5, с. 189]. Лише за таких обставин, на думку Р. Алексі, можна говорити про вдалу інституціоналізацію прав людини в демократичній конституційній державі.

Висновки. Підсумовуючи ключові положення розглянутих підходів щодо взаємозв'язку демократії та прав людини, варто зазначити, що кожен із них базується на низці аргументів, покликаних спростувати або ж підтвердити тезу про надання відповідному зв'язку необхідного характеру. В той час як Е.-В. Бьокенфьорде відстоює ідею універсальності та незалежності прав людини, зокрема й від демократичного процесу, Р. Алексі хоч і вбачає в демократії необхідну умову забезпечення прав людини, все ж не вважає її достатньою гарантією останніх. Здійснений ученими порівняльний аналіз правової природи досліджуваних понять, що базується на використанні чітко визначених критеріїв, надає їхнім поглядам науково обґрунтованого характеру. Водночас, акцентуючи увагу лише на окремих аспектах взаємозв'язку таких складних й багатогранних явищ, як права людини та демократія, вони, як і будь-які із запропонованих доктринами підходів, залишаються відкритими для осмислення й переоцінки.

Список використаних джерел

1. Бьокенфьорде Е.-В. Чи є демократія необхідною вимогою прав людини? Філософія прав людини / за ред. Ш. Гусепата та Г. Ломанна ; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. Київ : Ніка-Центр, 2016. С. 163–171.
2. Кірсте С. Право людини на демократію : пленарна доповідь на XXVI Всесвітньому конгресі з філософії права і соціальної філософії «Права людини, демократія, верховенство права та сучасні соціальні виклики у складних суспільствах» (21–26 липня 2013 р., м. Белу-Оризонті, Бразилія) / перекл. з англ. В. Гончарова і С. Максимова. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 2. С. 51–72.
3. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.

4. Добрянський С. Права людини з позицій універсалізму та релятивізму. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2005. Вип. 40. С. 3–7.
5. Алексі Р. Інституціоналізація прав людини в демократичній конституційній державі. *Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна ; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої*. Київ : Ніка-Центр, 2016. С. 172–189.
6. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол. : С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Т. 2 : Філософія права. Харків : Право, 2017. 1128 с.
7. Христокін Г. В. Ідея прав людини: пошук нових підходів обґрунтування в добу глобальних трансформацій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 92–98. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1425/1424> (дата звернення: 20.02.2024).
8. Максимов С. І. Філософія права Роберта Алексі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія. 2016. № 1. С. 89–97.
9. Alexy R. The Dual Nature of Law. IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law» (September 15-20, 2009, Beijing, China). *Papers. Plenary Session*. Beijing, 2009. P. 257–274.
10. Матвеева Ю. І. Подвійна природа права, юридична визначеність і коректність (справедливість) права. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 8. С. 34–41. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/fcc8c9a3-58b0-42af-b440-8d0e7a8cc580> (дата звернення: 20.02.2024).

References

1. Bokenforde, E.-V. (2016). Chy ye demokratiia neobkhidnoiu vymohoioi prav liudyny? In Sh. Gosepat & G. Lomann (Eds.), *Filosofiiia prav liudyny* (pp. 163–171). (Sh. Gosepat & G. Lomann (Eds.); (O. Yudin & L. Doronicheva, per. z nim.). Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
2. Kirste, S. (2013). Pravo liudyny na demokratiuu: plenarna dopovid na XXVI Vsesvitnomu konhresi z filosofii prava i sotsialnoi filosofii «Human Rights, Democracy, Rule of Law and the Contemporary Social Challenges in Complex Societies». (V. Honcharova & S. Maksymov, Trans.). *Filosofiiia prava i zahalna teoriia prava*, 2, 51–72 [in Ukrainian].
3. Bihniak, O. V. (Ed.). (2019). *Osnovy mizhnarodno-pravovykh standartiv prav liudyny*. Kherson : Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
4. Dobrianskyi, S. (2005). Prava liudyny z pozytsii universalizmu ta reliatyvizmu. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia iurydychna*, 40, 3–7 [in Ukrainian].
5. Aleksi, R. (2016). Instytutsionalizatsiia prav liudyny v demokratychnii konstytutsiinii derzhavi. In Sh. Gosepat & G. Lomann (Eds.), *Filosofiiia prav liudyny* (pp. 172–189). (Sh. Gosepat & G. Lomann (Eds.); (O. Yudin & L. Doronicheva, per. z nim.). Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
6. Maksymov, S. I. (Ed.). (2017). *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. (Vol. 2). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
7. Khrystokin, H. V. (2021). Ideia prav liudyny: poshuk novykh pidkhodiv obgruntuvannia v dobu hlobalnykh transformatsii. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 1 (21), 92–98. Retrieved from <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1425/1424> (accessed: 20.02.2024) [in Ukrainian].
8. Maksymov, S. I. (2016). Filosofiiia prava Roberta Aleksi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. *Seriia : Filosofiiia*, 1, 89–97 [in Ukrainian].
9. Alexy, R. (2009). *The Dual Nature of Law*. IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law». Papers. Plenary Session. Beijing [in English].
10. Matvieieva, Yu. I. (2021). Podviina pryroda prava, yurydychna vyznachenist i korektnist (spravedlyvist) prava. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, 8, 34–41. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/fcc8c9a3-58b0-42af-b440-8d0e7a8cc580> (accessed: 20.02.2024) [in Ukrainian].

**THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY
AND HUMAN RIGHTS: BASED ON THE ANALYSIS
OF THE PHILOSOPHICAL AND LEGAL CONCEPTS
OF ERNST-WOLFGANG BÖCKENFÖRDE
AND ROBERT ALEXY**

Olena Lubchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: olena.lubchuk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8685-8259*

The key aspects of the relationship between human rights and democracy through the prism of the philosophical and legal concepts of Ernst-Wolfgang Böckenförde and Robert Alexy are considered in the article. The meaning of the concept of democracy, under which E.-W. Böckenförde proposes to understand the exercise of power by a particular nation, provided with relevant procedures, which depends on a number of institutional preconditions, is revealed. It is substantiated that according to the approach of E.-W. Böckenförde democracy, unlike human rights, cannot be universally realized, as it depends on socio-cultural circumstances, the structure of the political system of society and corresponding ethical requirements.

The essential content and key features of human rights based on the analysis of the philosophical and legal views of R. Alexy are revealed. The question of the relationship between human rights and their institutionalization is investigated. The arguments formulated by R. Alexy in favor of the necessity of transformation of human rights into positive law are analyzed, namely: an argument regarding implementation, the knowledge argument and argument concerning the organization. It is noted that, according to the scholar, a necessary condition for the institutionalization of human rights is transformation of a state into a democratic constitutional state.

Similarities and differences in the philosophical and legal views of E.-W. Böckenförde and R. Alexy in the context of the relationship between human rights and democracy are defined. Attention is focused on the fact that E.-W. Böckenförde defends the idea of universality and independence of human rights, in particular from the democratic process. At the same time, although R. Alexy sees democracy as a necessary condition for ensuring human rights, he doesn't consider it a sufficient guarantee of the latter.

Keywords: democracy, human rights, universality of human rights, institutional preconditions of democracy, institutionalization of human rights.

*Стаття: надійшла до редакції 09.03.2024
прийнята до друку 30.04.2024*